

Є. Чикаленко.

РОЗМОВА ПРО МОВУ.

Друге видання, виправлене й доповнене.

ПЕТРОГРАД.

Печатня видавн. т-ва „Друкарь“. Невський пр., 88.
1917.

**„Благодійне Товариство видання дешевих та загально-
корисних книжок“.**

№ 77.

Розмова про мову.

Всякому доводилось стрівати з-по-між наших, так званих, інтелігентів і з-по-між простих людей таких, що мало не з ненавистю дивляться на українську книжку, газету, а вже про змагання українців за свою школу, автономію, тоб-то самоврядування, то й казати нічого.

Одні з цих інтелігентів, що стоять за старий державний лад, хотіли-б силою заставити всі народи в Росії покинути свою мову і перевчитись на московську. Ці „істинно русскіє люди“ раз-у-раз вигукують, що в Росії мусить бути „одна вѣра і один народ“ і що тоді тільки Росія буде міцною, непобідимою держа-

вою. Вони не вважають на те, що колись, за старих часів, по всіх царствах доби- вались, щоб була одна віра в державі. Катували, на вогні пекли людей за віру, спустошували, вирізали цілі країни, а все-таки не добились однієї віри. На- решті побачили, що різні віри в державі зовсім не зменшують її сили. Наприклад, в Англії, в Германії єсть католики, про- тестанти, лютеране, євреї; всі вони мають однакові права, і це не шкодить цим дер- жавам бути в ряду найдужчих у світі дер- жав. Так само колись, мало не по всіх державах, намагались, щоб ввесь народ в державі говорив однією мовою, але теж не досягли цього і нарешті теж побачили, що різні мови в державі не вадять ці- лості і силі держави.

Не диво, що за обрусіння всіх наро- дів в Росії дбають „істинно-русскіє люди“, бо вони обстоюють за старий дер- жавний лад. Не диво, що й чиновники

всяких міністерств та всякі націоналісти стоять за обрусіння, бо їм йде діло про те, щоб вони з своєю російською мовою могли служити чи працювати і в Польщі, і в Литві, і на Кавказі і у нас на Україні; щоб всі їх розуміли, щоб їм не треба було вчитись мови того народу, серед якого вони живуть. Навіть великій частині російської інтелігенції, як от письменникам та видавцям російських газет та книжок, вигідніше, щоб в Росії всі говорили однією мовою, щоб їх видання розходились не тільки по-між великоруським народом, а по всій Росії.

Але багато ширих поступовців, навіть людей, так званих, лівих партій, теж дбають про те, аби швидче пощезали всі мови, щоб був один народ, одна нація, бо тоді, мовляв, не буде тієї ворожнечі, яка є тепер між різними народами.

З-між простих людей є багато таких, що підучились московської мови в сал-

датах, або на службі в городі, і вважають вже себе чимсь вищим за „необразованного мужика“, „хахла“, гордують своєю рідною мовою, навіть сміються з неї, вважаючи її за мужиччу. Про цих людей, які зовсім одбилися від народу, я не буду говорити; я хочу розказати свою розмову з селянином, який раз-у-раз, живучи в селі, серед українського народу, свідомо обстоює за російську школу, письменство і доводить, що нам треба швидче покинути свою мову і перевчитись на великоруську.

У нашому селі єсть дядько середнього віку, середнього достатку, колись служив у салдатах; людина розумна, вдумлива і навіть, я сказав-би, начитана, бо починаючи з 1905-го року, він прочитав багато російських книжок, переважно вільного змісту, які добував від служачих на сахарному заводі, але характерно, що від читання українських книжок він

наче ухилявся, а щоб розуміти російські книжки, придбав собі словарь чужомовних слів та павленківську енциклопедію. Він часом заходить до мене або по ділу, або так посидіти, „погулять“, як кажуть на Полтавщині. Одного разу він мені каже: — От, ви складаєте свої книжечки про хааяйство все по-нашому, по-малоросійському. Гарні вони, а були-б ще луччі, якби вони були написані по-русьському...

— Що-ж вони незрозумілі?—питаю.

— Ні, не те. Знаєте, я так думаю, що нам треба покидати свій язик, треба швидче перевчитись на руський.

— На що-ж це?

— Бо наш язик мужичий. В службі намучився я через його, поки перевчився на руський. Тепер теж не мало муки наберешся, як доведеться часом діло мати з земським, в суді, чи з яким начальством. На що вже почта, а й там гукають.

на тебе, як на собаку. Прямо аж досада тебе бере. От, є у нас тут Лавришин, може знаєте, так босячок, служив довго в городі, прокрався, тепер дома живе. Прийде він на почту, чи на вокзал, заговорить по-руськомому, то начальник йому скаже—чи „підождіть“, чи щось там инше, а все по-людськи—на „ви“. Ну, а прийду я, хазяїн, скажу слово, то він мені зараз „тикає“ та гукає на мене, як на скотину яку-небудь. Бо язик у мене мужичий,— дома за десять літ знов перевчився на тутешній простий язик.

Та на начальство ще не така досада бере, як на свого брата, мужика, що потерся трохи в городі коло панів, навчився штокати і вже дере кирпичу вгору, вважає себе за пана. Ще в службі я помітив, що коли приженуть новобранців, то старий салдат з жидів, з татарів, чи з черкесів зараз заговорить до земляка по-своєму, розпитується, навчає його, як

треба на службі поводитись, як говорити; ну, а наш—зараз почне сміятись з тебе, перекривляти, передражнювати.

— А це через те, що в євреїв, татар, черкесів і багаті, і бідні, і пани, і прості люде—всі говорять однаковою мовою, у їх нема мови панської та мужичої. А наші люде бачуть, що наші пани та чиновники і всі освічені люде говорять иншою мовою, то й собі намагаються говорити так само і починають соромитись своєї мови, бо всякому хочеться бути людиною, а не мужиком, з яким всі поводяться, як з худобою. Мало не кожний школяр у нас, що хоч трохи походив до школи, вже соромиться говорити так, як говорять його батьки, бо в школі його навчено, що та мова мужича, перекручена російська чи польська, що вона нижча за ту, якою вчать у школі і якою говорять всі освічені люде. Оце-то найбільше лихо нашого народу, що його освічені люде покинули його і

пристали до иншої нації; за польського панування вони переймали польську мову і віру і робились поляками, а тепер робляться росіянами, а простий народ наш зостався при своїй стародавній мові. А тим часом наша стародавня українська мова зовсім не єсть поцсована польська чи російська мова, як це кажуть наші пани-перевертні. Он, російська Академія Наук, що складається з найученіших людей в Росії, в записці, поданій в 1905 році Комітетові Міністрів *), каже, що українська мова зовсім окрема і має такі-ж самі права на своє існування, як і російська, польська та інші! Колись, в старовину, й наші пани і городяне говорили такою самою мовою, як і прості люде, і одежу носили такого самого крою, як і селяне, тільки звісно, з кращого

* Академія Наукъ, Объ отъѣннѣ отъсненій малорускаго печатнаго слова. Ц. 20 вон,

кращу, а тепер наше національне вбрання та мова зостались тільки у простих, неосвічених селян...

— Ну, то й нам, я-ж кажу, треба швидче покинути свою мужиччу стародавню одіжку та язик.

— Одіжку то легко покинути: купив на базарі та й уже, а мову не так-то легко. От, ви кажете, в службі вивчилися по-московському, а прожили дома років з десять, то й забули.

— Ото-ж я й кажу, що не треба писати книжок та газет по-нашому, треба скрізь позаводити такі школи, щоб всі діти, хлопці й дівчата вчилися довше, щоб краще виучувалися руському язюку, а найбільше здатних переводити на казенний щот в вищі школи, тоді швидче народ перевчиться.

— Та це неможливо. Нехай і десять літ дитина вчиться в московській школі, а коли вона вдома, на вулиці і скрізь

чує свою мову, то вона не перевчиться на чужу, а говоритиме по-своєму. Он, подивиться на гімназистів та учнів духовних шкіл по маленьких городах, де всі говорять по-українському. Там вони вчать і з начальством говорять по-московському, а між собою балакають по-своєму. Не можна перевчити всього народу на іншу мову; можна тільки перевчити частину так звані, вищі класи, та й то не надовго.

— Як-то не надовго?

— А так, бо між освіченими людьми раз-у-раз найдуться такі, що не відщуряться своєї мови, а говоритимуть і писатимуть по-своєму. От, у нас тепер, чим гэд, тим більше освічених людей вертаються до своєї народньої мови: говорять раз-у-раз своєю мовою і дітей своїх так навчають; пишуть своєю мовою книжки, видають газети. Одні через те, що вважають себе за українців, за окрему націю, у якої повинна бути своя література, наука і

взагалі, культура, як і у інших народів; другі просто через те, що люблять свою мову, і тільки нею можуть виливати душу, а інші через те, що бажають швидче просвітити свій народ; а вже давно дозвано, що наука найлекша на тій мові, на якій дитина говорить дома. От, через що всі, хто щиро хоче просвітити наш народ, домагаються, щоб школа у нас була на українській мові. Найученіші російські педагоги, як от Ушинський, Пирогов, Корф, Вахтеров та інші раз-у-раз висловлювались за те, що по школах на Україні повинно вчити українською мовою. Після визволення селян з кріпацтва, коли замість дяківських шкіл, які колись були мало не в кожному селі на Україні, почали заводити громадянські школи, то міністр народньої освіти Головін не боронив вживання української мови в школах, аж поки не сполошило уряду польське повстання 1863-го року; тоді уряд заборонив не-

тільки українську школу, а й друкування книжок на українській мові. Коли настали земства, то вже починаючи в 1870 року, за приводом Чернігівського, мало не всі українські земства домагались дозволу завести по школах народню мову. Українська фракція Першої Думи виробила закон про укр. школу, але не встигла його подати в Думу; так само було й в'другій Думі, бо обидві вони були недовговічні. В третю Думу 37 депутатів подали записку, в якій доводили потребу заведення народньої мови в українську народню школу. В четверту Думу таку саму записку подав Волинський Архирей Никон, відомий прихильник українського народу.

— Та я це чув. Тільки я думаю, що це буде народові на шкоду, бо це наче хотять, щоб він навіки зостався мужиком. Тепер все-таки в наших, кому пощастить, то вивчиться в школі та йде в цисарі, кондукторі, а хто має достатки та розум,

то вчаться на вчителів, на докторів, а коли школа буде мужицька, то всі вже мусять зостатись навіки мужиками.

— Як-що школа народня буде українською, то треба-ж і таких шкіл, де вчаться учителі; треба й вищих шкіл, де вчаться ті, що потім вчать учителів народніх шкіл, то через якийсь час і по гімназіях та по університетах вчитимуть по-українському. Так було в Австрії, наприклад, в Галичині, де живе наших людей зо три мільйони: спочатку завели тільки по народніх школах українську мову, а всі вищі були польські, отже тепер там вже позаводили гімназії українські, і в університеті скілька професорів вчать по-українському.

— Добре. Значить, там по школах мужицький, чи, як тепер кажуть, український язик, а всі чиновники та пани говорять по-польському, по-панському?

— Ні, там українська мова вживається

і по судах, і на почті, на чавунці і по всіх інституціях, чи канцеляріях. На якій мові чоловік подасть прошеніє, чи заговорить, на тій мові чиновники повинні йому відповідати; на тій мові і судять його, щоб він міг все розуміти, що по його справі говорить на суді. А у нас часто люде програють на суді справу тільки через те, що не розуміють мови, якою їх судять. Коли й у нас українська мова буде по всіх школах та в судах, тоді всі чиновники й пани будуть нею говорити, тоді наша мова не буде зватись мужицькою.

— Та чи схотять-же вони переучуватись на наш язык?

— Вони тоді повинні будуть вивчити ту мову, якою говорить народ, бо чиновники існують на світі для народу, а не народ для чиновників. Та їм і легше вивчитись, ніж всьому народові, бо їх і менше в тисячу разів, та вони й часу і змоги

мають більше. Так не може бути довго, воно мусить перемінитись. Скрізь було так, що поки народ безправний, то чиновники держать його в темноті, заставляють переучуватись на казенну мову, а коли народ доб'ється рівних прав, то в його прокидається любов до своєї старовини, до своєї мови, і в такі часи народ розвивається вдсятеро швидче, ніж під гнітом чиновників.

Так було, наприклад, в Австрії не тільки з нашим народом, а й з чехами та іншими славянами. Німці було зовсім онімечили їх: чиновники, пани та городяне вже всі говорили по-німецьки, і тільки темні сільські мужики говорили своєю мовою; а коли настала в Австрії справжня конституція і селяне трохи просвітілись, то вони почали добиватись своєї мови в школі. Громади складали про це приговори, подавали їх в Парлямент, тоб-то в свою Думу. Вибіраючи

депутатів в Думу, вимагали від них, щоб вони в Парляменті допоминались за свою школу. Скликали мітинги чи віча, на яких виносили постанови про потребу шкіл на народній мові. Нагадували раз-у-раз про це своїм депутатам листами від громад, від гуртків. Нарешті всі народи в Австрії примусили завести замість німецьких, свої школи і заставили всіх чиновників говорити народньою мовою, а тепер там вже всі освічені і прості люде говорять своєю національною мовою, тепер вже там нема мов мужичих та панських. Так само повоскресали мужичі мови в Норвегії, Італії, у нас у Финляндії і на Литві, та у естів і латишів; так само починається і у нас на Україні...

Послухайте, що каже про це один з освічених латишів. Якось був у мене інженер, латиш, що робить артезіанські колодязі і, почувши в мене дома укра-

їнську мову, каже мені: от, я вже три роки працюю на Україні і тільки серед селян я чую українську мову і ніколи її не чув в інтелігентній сім'ї, отсе у вас почув вперше. Оттак колись було і у нас. Наша інтелігенція та й всі городяне зовсім вже були понімечилися, бо всі школи, починаючи з народніх і до університету в Дерпті, були німецькі; тільки по глухих селах, серед простих селян можна було почути чисту латишську мову та може в двох, трьох родинах інтелігентних латишських патріотів, що з любови до свого народу, виучували його мову та писали на ній. Коли російський уряд, побачивши небезпеку з боку остзейських баронів, почав тіснити німців, заводити обрусіння, то він крізь пальці дивився на те, що де-які інтелігентні латиші працювали над відродженнями латишської мови. Уряд бачив, що коли латишам не робити заборони, то вони успішніше будуть

боротись з німцями. І справді, минуло не багато часу й у нас позаходились латишські школи, почали виходити свої газети та книжки, і незабаром городяне покинули німецьку мову і почали говорити своєю рідною латишською.

Підгородні селяне, що говорили вже мішаною латишсько-німецькою мовою, привозячи в город молоко, масло та всячину на продаж, спочатку дивувались, що городські пани почали говорити простою мужичою мовою, якою колись говорили їхні діди; їм спочатку здавалось, що то городяне кепкують, глузують з них, а згодом почали й сами говорити чистою латишською мовою. Потім уряд почав тіснити й латишів, але після японської війни, наступила полехкість, і тепер вже ніщо не зможе спинити латишського національного відродження.

Коли, каже, і у вас, українців, прокинувся серед інтелігенції цей рух, то

згодом він перекинется в селянські маси; тоді і у вас скрізь запаанує народня українська мова...

— А я думаю, що краще було-б, якби в Росії був тільки один язик, щоб скрізь можна було всіх розуміти і щоб тебе розуміли, а то коли я служив у Варшаві, то довго не розумів польського язика; поляки-ж, а особливо польки,—чи не вміють, чи не хотять говорити по-руському, а вимагають безпремінно, щоб з ними говорили по-польському.

— Бачте, по всіх ріжноплеменних державах по школах, поряд з місцевою народньою, вчать і державну мову. В Австрії, наприклад, чехи, поляки, русини чи українці та інші народи по школах вчаться на своїй мові, а в старших класах вчать і державну німецьку мову, бо вона потрібна для зносин народів між собою; на цій-же мові говорять і в Парляменті, їхній Думі, бо неможливо кож-

ному знати мови всіх народів, що населяють державу. Так само і в Росії по всіх школах, поряд з місцевою народньою мовою, повинно виучувати і російську державну, щоб користуватись багатою російською літературою та наукою та для зносин з центральним урядом та з іншими народами, які населяють Росію. Коли по школах вчитимуть на місцевих мовах, тоді й російську лекше буде виучувати, бо грамотній по-своєму людині лекше вивчити чужу мову. Он, ви погляньте у нас на євреїв: вони в своїх хедерах (школах) вчать по-своєму, а потім лекко виучуються і по-російському. Звичайно, зручніше було-б, якби не тільки в Росії, а і по всьому світі була тільки одна мова; коли-ж це не можливо! Ніякий народ на світі не покине своєї мови і не перевчиться на чужу. От, Англійці, цей найосвіченіший, найкультурніший народ в Європі, підряд скілька сот років нама-

гались всіма правдами і неправдами об'агличанити Ирландців, і нарешті здавалось, що мова ирландська зовсім щезла, бо скрізь в Ирландії всі говорили по-англійському і тільки в глухому куточку Ирландії, в горах, куди не доходить ніяка культура, говорили люде по-ирландському. І от, коли в Англії скасовано було всякі національні заборони, де-хто з освічених ирландців почали виучувати оту стародавню ирландську мову, писати на ній книжки, а тепер ця мова заводиться потрохи по школах і нею починають писати, говорити й по городах. Заборона рідної мови по школах тільки гальмує розвиток народу.

Почитайте історію нашого народу,*)

*) М. Грушевський. Про старі часи на Україні, Ц. 20 к.

Гр. Коваленко, Українська історія. Ц. 40 к.

М. Грушевський, Історія України (250 малюнків) Ц. 2 р. 25 к.

М. Аркас, Історія України Руси. Ц. 2 р. 60 к.

то побачите, що колись в старовину, коли наш народ мав свою школу, то він був далеко розвигіший, письменніший за великоруський народ. Царь Петро I-й у нас, в Україні, набірав учителів, коли заходився просвіщати московський народ. А коли у нас позаводили московські школи, то наш народ став темніший за московський. Тепер наші люде менше письменні, ніж по московських губернях, бо там вчать по школах такою мовою, якою скрізь говорять всі, як пани так і прості люде і якою діти дома говорять, а нашим дітям треба переучувати мову і разом вчитись грамоти. От через що наші діти мусять далеко довше вчитись в школі, ніж великоруські і кінчають школу далеко менче школярів, ніж у Великоросії, хоч починає вчитись по школах у нас дітей навіть більше, як там. Та й кінчають школу у нас переважно тільки ті хлопці, яких батьки зарання нарекли на службу в го-

роді, на чавунці або в писарі, а по селах остаються тільки ті, що так-сяк вивчились читати. В московських губернях люде, вивчившись в школах, можуть читати книжки та газети, набіратись з них розуму, знаття, а в наших людей рідко хто в селі читає, бо мало розуміє, а через те забуває й те, що вивчив в школі. Народ розвивається, просвіщається тоді, коли він читає книжки та газети, а в нас виходить так, що народ, вивчившись в школі читати по-російському, не розуміє ні російської, ні своєї газети та книжки.

— Це правда. Поки не було українських газет, то де-хто з наших бувало говорить: „от, якби була газета по-нашому, бо руську читаєш—пяте через десяте“. А тепер є й наші газети, а про те не все розуміють. Ну, а все-таки по-нашому воно понятніше. От, скажу за себе: я й школу кінчив і в службі колись в учебній команді наломався, а візьмусь

бувало читати руську газету, то поки не підучився—так, п'яте через десяте розберу, а в своїй газеті, то хіба двадцятого слова не зрозумію і то мабуть через те, що у нас по селах позабувались старинні слова, а багато таки нових слів тепер повигадували.

— Трохи народ позабував, а багатьох таки слів і не знав, бо у неосвіченого сільського люду не було слів на все те, про що тепер пишеться в газетах. На все, що є в селі, народ має всі слова, навіть на всяку дрібничку у возі, чи в плузі, яких городський чоловік і не чув, а не те, що діється по-за селом, нема в сільського народа слів, тим-то й в газеті він багато слів не розуміє.

— А хіба не можна писати книжок та газет таким язиком, як писав Шевченко? От, в „Кобзарі“ нема для мене незрозумілих слів, а в газеті багато повідумуваних тепер...

— Так, як не можна тепер російської газети написати, скажем, мовою Пушкіна, так само не можна нашої газети написати мовою Шевченка, бо не стане слів. Розвивається життя, розвивається і мова, виробляються нові свої слова, або позичаються чужоземні. Так воно робиться зо всіма мовами. В російській мові чужих слів так багато, що вже єсть, як ви знаєте, словарі „иностранныхъ словъ“, числом в скілька сот тисяч слів. Проте ніхто не ремствує за те на російських письменників та вчених і не ганьблять їх за невровумлі слова, бо люде звикають до них ще в школі.

Якби в школі народ наш вчився по-своєму, то й газету свою розумів-би краще, а тепер він не розуміє добре ні своєї літературної чи книжньої, ні російської мови, а через те й не набіраються в книжок та газет розвитку та розуму, тим-то він й остався позаду великоруського на-

роду. З статистики *) видно, що у нас, на Україні, наші люде роблять тільки саму чорну роботу, а на ті роботи, де треба більше умілости, беруть найбільше великоросів, бо вони і грамотніші, і розв'итіші за наших людей. Тим-то нам треба дбати про те, щоб просвітити наш народ. Треба ширити свої книжки, газети, та всіма способами добиватися своєї мови в школах, як це робили люде по інших державах.

— Перечитайте минуле життя всіх народів, то побачите, що тільки просвіта на своїй рідній мові будить народ від віковичного сну, виводить його з темноти та бідности на ясний світ, до кращого життя.

*) Статистика—наука, що показує на числах усі сторони життя держави або громади, напр. статистика людности, смертности, врожаїв, пожарів, шкіль і т. п.

Вийшли з друку такі видання

„Благодійного Т-ва“:

№№	Ціна (коп.).
1. Корьотни звірятка: (кажанъ, ижакъ та критъ), О. Степовыка (видання друге, з 3 малюнками) . . .	3
2. Про городynu, О. Степовыка (вид. третє) . . .	8
3. Молодыча боротьба, Ганны Барвинокъ . . .	1
4. Орыся, П. Кулиша (з 4 малюнками)	2
5. Вирна пара, Ганны Барвинокъ	3
6. Бжияльництво (вид. друге, з 23 мал.) Ф. И. Немоловського	10
7. Оповідання про Антона Головатого, М. Комаря (з 5 мал.)	5—10
8. Оповідання про Тараса Шевченка, О. Кониського (вид. друге, з 3 порт. 5 малюнк.)	3
9. Розмова про сільське хазяйство, кн. IV. Виноград, Е. Чикаленка (вид. 3-є, з 16 мал.)	6
10. Розмова про сухоты на рогатій худоби, С. Вага- нова	3
11. Выговщина П. Кулиша (з портр.)	2—5
12. Оповідання про Богдана Хмельницького, М. Ко- маря (з 3 портр. и 5 малюнк.)	8—15
13. Від чого вмерла Мелася (про діфтирит), Г. Ке- валенка, вид. 2-є	5
14. Оповідання про Івана Котляревського, Б. Грин- ченка (з 1 портр. и 2 малюнк.)	3—5
15. Розмова про сільське хазяйство, кн. III. Сіяні тра- ви, Е. Чикаленка (видання четвєрте, з малюнками)	6

16. Добра порада, М. Загирньої (про скажену, вид. друге)	3
17. Оповідання про Євгена Гребинку, Б. Гринчечка (з портр.)	3—5
18. Про пошести абе лыхи хворобы, В. Имшенецького (выдання друге)	3
19. Розмова про сільське хазяйство, кн. II, Худоба. Е. Чикаленка (вид. четверте, з 20 малюнк.)	8
20. Розмова про сільське хазяйство, кн. V, Сад. Е. Чикаленка (вид. третє, з 36 малюнк.)	10
21. Хто робить, той и мае (про Гарфильда)	6
22. Розмова про сільське хазяйство, кн. I, Чорний парта плодозмін, Е. Чикаленка (вид. пяте, виправл. і доповн., з 6 мал.)	6
23. Мудрий учитель (оповідання про Сократа, з 2 мал.), М. Загирньої	5
24. Якъ выгадно машыною йиздыты (вид. друге, з портретомъ Стефенсона), М. Загирньої	3
25. Якъ дбаешъ, такъ и маешъ (про господарство), М. Ганька	3
26. Наймычка, поема Т. Г. Шевченка (з 30 мал.)	3—10
27. Прыгодѣ на хутори, О. Русова (метеорологія, з 18 мал.)	5
28. Божа искра, оповідання про Рафаеля, С. Русовои (з 15 мал.)	5—10
29. Катерина, поема Т. Г. Шевченка (з 15 мал.)	5—10
30. Ходимо за Нымъ, О. Кониського (з 9 мал.)	5—10
31. Винокъ (чытанка), О. Билоусенка (з 120 мал.)	35—60
32. Сильськи прыгоды (про выпасы), Т. Рыльського	5
33. У дытыны головка болыть—у матери сердце (як годувати та доглядаты малыхъ дитей), Г. Зацеры	5
34. Пидъ землею, опов. про шахты (вид. 2-е, з 8 мал), М. Загирньої	12
35. Оборонецъ покрывдженыхъ, опов. про Линкольна (з портр.) М. Загирньої	10
36. Мале та розумне, опов. про мурашокъ (з 2 мал.), П. Е.	8
37. Середъ виноградаривъ пивденной Франціи, С.	

Русової (з 10 мал)	6
38. Якъ відкрито Новий Світ, Д. Дорошенка (з 7 мал.)	6
39. Товариські крамниці, В. Доманицького (вид. третє)	6
40. На громадській роботі (про П. Кулиша), Д. Дорошенка	3
41. Первоучителі славянські, А. Ст—го	5
42. Права що до виборивъ, кн. I, К. Квитки	5
43. Права що до виборивъ, кн. II, К. Квитки	5
44. Петрусів сон, М. Левицького (вид. друге)	5
45. Вжитки селянські по Полтавщині, В. Василенка	5
46. Український букварь, Русової (розпр.)	10
47. Початки науки про права конституційні. К.	8
48. Як люде живуть у Норвегії, С. Р.	6
49. Оповідання про Вука Караджича, А. Веретельника	5
50. Смерть за правду (про І. Гуса), В. Доманицького	5
51. Про старі часи на Україні, М. Грушевського (з 40 мал.) (розпр.)	20
52. Про народоправство, кн. I, А. Снарєнка	6
53. Як розвести на піску сосновий бір. П. Бородаєвського(з мал.)	10
54. Про хімію, Вас. Мазурєнка (з малюнками)	15
55/а. Ветеринарні поради, В. Корольова (з малюнками) кн. I—„Зверхні хвороби“	12
55/б. Ветеринарні поради, кн. II—„хвороби на копиті“	10
55/в. Ветеринарні поради, кн. III—„Хвороби шкури“	8
55/г. Ветеринарні поради, кн. IV—„Внутрішні хвороби“	12
55/д. Ветеринарні поради, кн. V „Пошесті на худобі“	12
55. Скотолічебник (Ветеринарні поради)—всі 5 книжок вкупі, з додатком (з 40 малюнками), В. Корольова. (№№ 55/а—55 розпродано)	50
56. Про Павла Грабовського. Гр. Сьгобочного (з портр.)	7
57. Про кредитні кооперації, С. Бородаєвського	7
58. Роберт Овен, М. Кульжинського (з портр.) (розпр.)	8
59. Клопіт у селі Білашівці, Г. Ковалєнка	4

60. Початкова географія, С. Русової (з 58 малюн. та картами)	35
61. Домашня птиця, В. Корольова (з 12 малюн.)	10
62. Маленький Кобзарь, з портретом, життєписом і малюн. (розпр.)	25
63. Оповідання про рослини, О. Степовика, з 36 малюнками	15
64. Підземне царство, В. Лункевича, (з 64 мал.)	15
65. Рідна школа, С. Черкасенка (з 55 мал.)	45
66. Мораль, Гр. Нашого	45
67. Історія землі, В. Лункевича (з 41 мал.)	12
68. Борис Грінченко, С. Єфремова (з 4 мал.)	12
69. Лікарський порадник, М. Левицького (з мал.)	50
70. Земська страхова. Голіцинської	8
71. Життя людського тіла, В. Лункевича, з 28 мал.	15
72. Давно минуле нашого Півдня, Проф. Ростовцева	40
73. Іван Франко, С. Єфремова	20
74. Український вертеп, О. Кисіля (друкується)	—
75. Календарь на 1917 р. (книжка)	85
76. Оповідання про давніх героїв. Нібура	40
